

SANTRAUKA. Bronius Genzelis apžvelgia savo nueitą gyvenimo kelią, detaliau prisimena reikšmingus įvykius, kurie vienaip ar kitaip susiję su Lietuvos kultūra ir istorija. Pasakojimas atskleidžia, jog nors autoriui svarbiausia buvo akademinė veikla, bet prasidėjus atgimimui ir susikūrus Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiui jis aktyviai įsitraukė į politiką. Visgi vėliau, pasikeitus situacijai, Genzelis grįžo į akademinį gyvenimą ir 1997 m. vasario 1 d. tapo Vytauto Didžiojo universiteto profesoriumi.

RAKTAŽODŽIAI: filosofija, Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis, Vytauto Didžiojo universitetas, atgimimas, Lietuvos kultūros istorija, Levas Karsavinas.

Atsiminimų knygoje „Politikos laisvamanio užrašai: sovietmetis, Sąjūdis, nūdienu“ (2016) bendrais štrichais apžvelgiau savo kelią į politiką ir iš politikos. Tai buvo vienas mano gyvenimo tarpnis. Nesu politikas iš prigimties. Mano pašaukimas – prie rašomojo stalo ar senų spaudinių skyriuje. Tačiau įvykiai pareikalavo, kad eičiau į politiką. Pasikeitus situacijai ten likti nebuvo tiesioginio poreikio. Grįžau į akademinį gyvenimą. Kodėl į Vytauto Didžiojo universitetą?

Vilniaus universitete dėščiau visuotinę filosofijos istoriją. Tačiau dar studijų metais Maskvos universiteto Filosofijos fakultete žvilgsnis kryo į Lietuvos kultūros istoriją. Parašiau ir apgyčiau diplominį darbą apie aušrininką Joną Šliūpą. Darbas padarė teigiamą įspūdį. Ištraukas iš jo net įtraukė į TSRS tautų filosofijos istorijos mokymo priemonę, man pasiūlė stoti į aspirantūrą, o sėkmingai apsigynus disertaciją likti dirbti katedroje (Filosofijos fakultetas neturėjo Baltijos respublikų filosofinės minties dėstytojo, o tokio reikėjo).

Rūpėjo grįžti į Lietuvą. Apsirūpinęs rekomendacija į aspirantūrą (tuomet taip vadinosi doktorantūra), grįžęs įteikiau ją LTSR mokslų akademijos Aspirantūros skyriui. Atidirbęs privalomus dvejus metus Šiaulių pedagoginiame institute, įstojau į Lietuvos istorijos instituto aspirantūrą. Apsigyniau darbą ta pačia tema, kuri buvo patvirtinta Maskvoje „Visuomeninė politinė mintis XIX amžiaus pabaigos Lietuvoje“. Disertacijos gynimui nebuvo jokių trukdžių. Istorijos institute įgijau

nuostabių draugų vienminčių Antaną Tyla, Vytautą Merki, Ingę Lukšaitę, bendravau su akademiku Juozu Jurginiu.

Istorikas iš manęs neišėjo, mat akademikas Juozas Žiugžda, perskaitęs mano straipsnį „Laisvės idėjoms nėra sienų“¹, pasikvietė ir tarė: „Ne, iš tavęs istorikas nebus...“ Nustėrau. Jis paaiškino: „Nesugebi skaityti tarp eilučių...“ Dėl to per daug nesijaudinau.

Besimokant aspirantūroje užsimezgė glaudūs ryšiai su Vilniaus universiteto Filosofijos ir Lietuvių literatūros istorijos katedromis. Filosofijos katedros vedėjas Eugenijus Meškauskas pasirūpino, kad būčiau įdarbintas katedroje, kurioje skaičiau kursą „Visuotinė filosofija“ (baigiau Filosofijos istorijos ir estetikos specializaciją, be to, Maskvos M. Lomonosovo universiteto Istorijos fakultete išklačiau Antikos istorijos kursą). Dar studijuojant Filosofijos fakultete mano dėmesį patraukė kultūros istorijos studijos, Lietuvos problematika. Įspūdį padarė Ingės Lukšaitės ir Juozo Jurginio „Lietuvos kultūros istorijos bruožai“² (leidykiai rašiau šios knygos recenziją). Tyrinėju mūsų kultūrinius ryšius su kitomis tautomis. Apie juos rašiau. Išleidau knygą „Kultūrų sąveika“ (1989), atskiri jos skyriai išversti į lenkų ir vokiečių kalbas.

Prof. Jurgis Lebedys, Lietuvių literatūros istorijos katedros vedėjas, pasiūlė lituanistams skaityti Lietuvos kultūros istorijos speckursą. Po profesoriaus mirties kurso neliko. Tačiau Vilniaus universitetui sudarius bendradarbiavimo sutartį su Krokuvos universitetu sužinojome, jog krokuviškiai domisi Lietuvos kultūros istorija (ten buvo skaityta Lenkijos kultūros istorija), tad pasisiūliau tokį kursą skaityti.

Kiekvienais metais, kai mūsiškiai studentai rugsėjį kolūkiuose kasdavo bulves, nuo 1970 iki 1981 metų Krokuvoje skaičiau Lietuvos kultūros istoriją. Tenykščiai studentai domėjosi Lietuvos kultūra, jos sąsajomis su Lenkija, užsimezgė glaudūs ryšiai su Lenkijos profesūra (atskiri mokslininkai vėliau tapo politikais), dalyvaudavau Krokuvos ir Varšuvos universitetų organizuojamose mokslinėse konferencijose. Šie ryšiai tęsiasi iki šiol, vykstu į Krokuvoje, Varšuvoje organizuojamas mokslines konferencijas, dalyvauju tenykštėje mokslinėje spaudoje.

Vilniaus universitete Lietuvos kultūros istorijos kursas nebuvo skaitomas ne dėl kieno nors užgaidų, o dėl tuometinės tvarkos. Visos imperijos mokyklos veikė pagal bendrą TSRS aukštojo mokslo patvirtintą programą. Joje buvo nustatyta, kokios disciplinos turi būti dėstomos, kiek joms skiriama valandų. Vadinamųjų nacionalinių respublikų universitetų humanitariniams fakultetams leista turėti iki 10 proc. bendros specialybės programos savų disciplinų. Iš Maskvos atvykdavo auditoriai.

¹ Genzelis B. Laisvės idėjoms nėra sienų. *Pergalė*, 1964, nr. 4.

² Jurginis J., Lukšaitė I. *Lietuvos kultūros istorijos bruožai. Feodalizmo epocha. Iki aštuonioliktojo amžiaus*. Vilnius: Mokslas, 1981.

Kad aukštoji mokykla galėtų be problemų egzistuoti, visiems, ypač jų vadovams, reikėjo žinoti daug subtilybių.

1979 metais šventas Vilniaus universiteto 400 metų jubiliejus. Tokio pakilimo Lietuvoje iki Sąjūdžio nebūta. Daug kas už Lietuvos ribų jo nenorėjo, net mano *alma mater* – Maskvos M. Lomonosovo universitetas. Jo profesūra be problemų su mumis bendravo, tačiau šis jubiliejus žeidė jų ambicijas. Kaip prisipažinsi, jog imperijos pakraščio universitetas beveik dvigubai senesnis už tavo.

Sudarinėtas Valstybinės jubiliejinės komisijos projektas. Mano habilitacinio darbo vienas skyrius skirtas senajam Vilniaus universitetui. Jubiliejinės komisijos narių projekte figūravo ir mano pavardė. Jos tvirtinimo išvakarėse rektorius prof. Jonas Kubilius pasikvietė mane. Aptarinėjome universiteto istoriją. Po to mano pavardė išnyko iš komisijos narių gretų. Nesiaiškinau, kodėl ir kas išbraukė. Pamiršau. Vos ne po dviejų dešimtmečių, kai mes su prof. Kubiliumi sėdėjom greta jau atkurto valstybės Seime, jis prisiminė tą pokalbį ir prisipažino, kad jis išbraukė mane iš komisijos narių sąrašo. Motyvai? Pasak jo, mes buvom mažai pažįstami, o aš taip negatyviai vertinau rusų poveikį mūsų kultūrai. „Bijojau, jei taip kalbėsi viešai, girdint oficialiems pareigūnams, galėtume turėti problemų su jubiliejumi“, – sakė prof. Kubilius.

Taip, reikėjo žinoti visus niuansus, kada ir ką galima kalbėti. Ne viską tuomet žinojau. Dabar apie tai rašau, nes bandau suprasti mūsų jaunimą, kuriems neįtikėtina, kad taip buvo. Komplikuoatas buvo dalyvavimas ir užsienio šalių mokslinėse konferencijose. Tada kiekvienai išvykai reikėjo ne tik katedros sprendimo ir universiteto vadovybės pritarimo bei išsamios charakteristikos, bet ir Išvažiavimo į užsienį prie LKP CK komisijos leidimo, KGB patikros, teikiamos minėtai komisijai (apie ją viešai nekalbėta). Dabar pakanka tik informuoti katedros vedėją ir tai tik tuomet, jei reikia paskaitas nukelti. Mokslo metų pabaigoje reikia surašyti mokslines publikacijas, o jeigu kvietėjas paprašo paskaityti porą paskaitų ir apmoka išlaidas (universitete nelieka jokių pėdsakų apie išvyką). Dabar tokia sistema įprasta. Jaunimui sunkiai suvokiama, kad būta kitaip, bet išsilavinusiam žmogui svarbu tai žinoti.

Baigęs Maskvos universitetą, nuolat dalyvaudavau jo rengiamose mokslinėse konferencijose imperijos viduje. Ypač šilti santykiai išliko su buvusiu mano moksliniu vadovu prof. Pavelu Škurinovu, mokslo draugais, dirbusiais Maskvos moksliniuose žurnaluose. Jie parūpindavo teigiamų recenzijų apie mano darbus Lietuvoje. Kas tuometinėje Lietuvoje jas neigs. Retkarčiais pasikviesdavome žinomus Maskvos filosofus skaityti paskaitų.

Tie ryšiai okupacijos metais padėjo apsaugoti nuo savų kovotojų su „buržuaziniais nacionalistais“ bei „revizionistais“. Šis turėtas užnugaris padėjo filosofinės literatūros leidybai. Jokia kita kalba imperijoje nebuvo išleista tiek laisvamaniškų

filosofinių veikalų, kiek jų buvo pas mus. Todėl noriu dar kartą pabrėžti, kad ir tada buvo galima pozityviai tarnauti savo tautai, kitaip ji nebūtų išgyvenusi.

Prasidėjus Gorbačiovo pertvarkai, susilpus totalinei kontrolei, kauniečiai panoro atgaivinti Vytauto Didžiojo universitetą (VDU). Vieną to judėjimo entuziastą Gediminą Kostkevičių pažinojau nuo seno. Su Antanu Karobliu susipažinau Kauno politechnikos institute, kai instituto sąjūdiečiai rinko jį savo Tarybos pirmininku.

1989 metų rudenį, Lietuvių bendruomenės kvietimu lankydamasis Čikagoje, susipažinau su prof. Broniumi Vaškeliu. Tada diskutavome ir apie Vytauto Didžiojo universiteto gaivinimą. Paklausiau, ar atvyktų profesoriauti. Išgirdau: „Žinoma, jeigu būtų galimybė.“ Vėliau jau susitikome Vytauto Didžiojo universitete, teikiant Seimui tvirtinti universiteto statutą. Bendravau ir su prof. Algirdu Avižieniu, kai buvo rengiamas Lietuvos mokslo ir studijų įstatymas. Šie įstatymai, parengti VDU mokslininkų, buvo vieningai Seimo priimti be pataisymų.

Deja, ne viskas sklandžiai klostėsi VDU steigimo kelyje. Susidurta ne tiek su politiniais veiksniais, kiek su vietinėmis ambicijomis, interesais. Jie pasireiškė dar priklausomoje, bet neišnyko ir nepriklausomoje Lietuvoje. Ir joje politiniais motyvais žongliuota.

Jei Seime universiteto steigimo klausimu dominavo viena nuomonė, tai Kauno miesto valdžios elgesys 1993 metais stulbino. Dar keistesnis nei okupacijos meto Kauno miesto vadovų. Šį kartą jų pavardžių neminiu, bet vertėtų juos prisiminti, nors jų veidų jau nesimato viešojoje erdvėje. Tai ne kokie „komuniagos“, kaip įprasta tituluoti aneksinio režimo veikėjus, o iškopę į valdžią ant Sąjūdžio bangos, keli net Kauno aukštųjų mokyklų dėstytojai. Formaliai jie pasisakė ne prieš pačią universiteto atkūrimo idėją, o ieškojo visokių kliaučių, kaip antai, bandyta kvestionuoti buvusiųjų Kauno miesto LKP Politinio švietimo namų perdavimą VDU. Apie tai jie porino Seimo posėdžių salėje (tuomet buvau Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto pirmininkas). Argumentai? Pirmas, Kauno miesto savivaldybei reikalingos reprezentacinės patalpos, o kitų panašių patalpų mieste nėra. Antras, pastatus perdavė universitetui tie, kurie neva tam neturėjo teisės, tai yra LKP CK, nes tokios institucijos nebeliko.

Nepriklausomybės paskelbimo išvakarėse LKP CK vadovai Vilniaus Politinio švietimo namus perdavė Vilniaus universiteto Filosofijos fakultetui, o Kauno – atsiuriančiam Vytauto Didžiojo universitetui, šie namai tada juridškai priklausė nuosavybės teise LKP CK. Ją ginčyti tada galėjo tik TSKP CK, nes imperija dar nebuvo sugriuvusi. Vargu ar ką įtikino tokios tuometinių Kauno vadovų kalbos, nors jie save vadino sąjūdiečiais. Interesai, matyt, slypėjo kažkur kitur. Žodžiu, universiteto Kaune jiems nereikėjo, o reikėjo jo patalpų, bet nepaisant visų intrigų Vytauto Didžiojo universitetas pradėjo veikti ir tapo vienu lyderiaujančių universitetų

Lietuvoje. Jo steigimas ir visos su tuo susijusios peripetijos byloja apie sėkmingą išėivijos ir Lietuvoje gyvenančių mokslininkų bendradarbiavimą.

Man teko garbė pateikti Seimui tvirtinti atkurtojo Vytauto Didžiojo universiteto statutą. Priėmus jį, studijų ir kitų universiteto klausimų nereikėjo su niekuo derinti. Tai pirmas precedentas mūsų krašte. Fakultetų tarybos ir katedros nustatinėja, kokius kursus skaityti, su kokiomis institucijomis bendrauti, kokias specialybes turėti. Taigi likimas suvedė mane su Vytauto Didžiojo universitetu dar jo kūrimosi stadijoje.

Tarp universiteto atkūrimo iniciatorių matome būsimus signatarus Kazimierą Antanavičių, Antaną Karoblį, Česlovą Kudabą, Vytautą Paliūną, Algirdą Patacką, būsimąjį Lietuvos Prezidentą Valdą Adamkų ir kitus, vėliau aktyviai įsitraukusius į Lietuvos valstybingumo atkūrimą. Taip pat pirmuosius universiteto vadovus profesorius Algirdą Avižienį, Jurgį Vilemą, Bronių Vaškelį, Vytautą Kaminską, docentą Antaną Karoblį, kuris pirmaisiais metais faktiškai vadovavo renkant personalą, tvarkant pastatus, nes rektorius Vilemas dirbo visuomeniniais pagrindais.

Dar man būnant Seimo nariu, profesorius Bronius Vaškėlis paklausė, ar negalvoju sugrįžti į akademinį darbą (siūlytų į Vytauto Didžiojo universitetą). Pasibaigus kadencijai Seime, mažiau apie Vilniaus universitetą. Rengiausi jame skaityti Lietuvos filosofijos istoriją. Buvau apsitaręs su Filosofijos istorijos ir logikos katedra. Šiuos sumanymus sugriovė Antanas Tyla.

Besibaigiant mano seimūno kadencijai, paskambino Tyla, su kuriuo bendravau nuo pat mano aspirantavimo Istorijos institute dienų, ir pasiūlė susitikti. Tuo metu jis buvo Istorijos instituto direktorius ir VDU Istorijos katedros vedėjas. Po ilgo pokalbio Antanas Tyla pasiūlė VDU skaityti Lietuvos kultūros istoriją. Sutikau. Rodos, kitą dieną paskambino VDU rektorius prof. Vytautas Kaminskas. Jis priminė mano pokalbį su Antanu. Patvirtinau. Tai buvo 1997 metų sausį, o nuo vasario 1 d. tapau VDU Istorijos katedros profesoriumi.

Universitete sutikau būrį savo buvusių Vilniaus universiteto studentų: Rūtą Marcinkevičienę-Petrauskaitę, Egidijų Aleksandravičių, Antaną Kulakauską, Praną Janauską, kurie vienaip ar kitaip tapo mano viršininkais, o kartu ir bendraminčiais. Po pusmečio Tyla pasitraukė iš katedros vedėjo. Juo tapo Kulakauskas, o po trejų metų jį pakeitė Pranas Janauskas, kuris buvo vedėju iki mano pasitraukimo į pensiją. 2006–2008 metais Rūta Petrauskaitė buvo Humanitarinių mokslų fakulteto dekanė.

Nuo pat pirmųjų darbo metų buvau renkamas Humanitarinių mokslų fakulteto Tarybos nariu, o 2005 metai tapau VDU senatoriumi. 2008 metais, universitetui rekomendavus, prezidentas Valdas Adamkus apdovanojo LDK Gedimino ordino Komandoro kryžiumi. VDU nepatyrčiau nė menkiausios intrigėlės. Čia atsidaviau tikrajam pašaukimui.

Dėstytojo darbas susideda iš dviejų lygių: pedagoginio (paskaitos studentams, vadovavimas bakalaurantų, magistrantų, doktorantų darbams) ir mokslinio darbo, bet jie glaudžiai susiję. Su visais buvusiais studentais mano santykiai buvo geri. Prof. R. Petrauskaitei pasiūlius tapau valstybinės mokslo premijos laureatu.

Man pačiam neatėjo į galvą pretenduoti į šį apdovanojimą. Po vienos paskaitos dekanato sekretorė Alisija mane pasigavo ir pasakė, jog dekanė paprašė, kad perskaityčiau, sutikslinčiau ir pasirašyčiau parengtus dokumentus. Žiūriu: tiksliai surinkti visi mano mokslo darbai per paskutinį penkmetį ir kiti reikalingi dokumentai pateikti laureato vardui. Kas gali būti prieš? Juolab kai už tave atlikti visi techniškai darbai. Pasirašiau, universitetas pasiūlė ir 2008 metais tapau Lietuvos mokslų premijos laureatu. 2010 metais man suteikė Vytauto Didžiojo universiteto garbės profesoriaus vardą.

Dirbdamas VDU atnaujinau senus savo ryšius su Maskvos M. Lomonosovo, Krokuvos, Varšuvos universitetais. Atsirado naujų kontaktų su Kinijos kultūrinėmis institucijomis, taip pat Vokietijos *Ostsee Akademie*³ (Baltijos akademija). Vokiečiai domėjosi mūsų kultūrų sąveika. Dalyvavau graikų „Pontos“ draugijos, ieškančios graikų, tiksliau, Bizantijos kultūros apraiškų kitose šalyse konferencijose.

Vilniaus universiteto Baltistikos katedros stažuotoja, Berlyno universiteto studentė Ljan Klein lankėsi mano paskaitose. Atvykęs į Vokietiją, į *Ostsee-Akademie*, sutikau ją, kuri tuo metu buvo Kylio (Kiel) universiteto docentė. Čia skaičiau keletą paskaitų apie lietuvių kultūrą. Ljan Klein dažnai vertėjavo žodžiu. Be to, ji išvertė mano straipsnį apie Imanuelio Kanto ryšį su Lietuva ir jo lietuvišką kilmę. Straipsnis buvo išspausdintas kaip atskiras skyrius keliose knygos. Dar keletas mano straipsnių apie lietuvių kultūros veikėjų ryšius su vokiečių kultūra paskelbta Vokietijoje. Man ypač džiugu, kad ir vokiečiai domisi mūsų kultūra. Tačiau glaudžiausi ryšiai išsiplėtojo su Maskvos M. Lomonosovo, Krokuvos, Varšuvos universitetų mokslininkais, su kuriais buvau pažįstamas iš anksčiau.

Įdomiausias dalykas nutiko su Levo Karsavino publikacija okupacijos metais. Karsavinas kalėjo viename lageryje su monsinjoru Alfonsu Svarinsku ir gydytoju Vladu Šimkūnu, ant jų rankų filosofas ir mirė. Kalėjime lietuviškai rašytus Karsavino rankraščius Šimkūnas išgabeno ir per savo žmoną, dirbančią Mokslų akademijos bibliotekoje, perdavė man. Reikėjo ieškoti būdų, kaip juos paskelbti. Retas atvejis: filosofas sėdi stalininiame lageryje ir lietuviškai rašo traktatą... apie žmogaus tobulumą.

³ *Ostsee Akademie* įsikūrusi Travemündėje prie Liubeko. Tai Vakarų Vokietijos Federalinės Respublikos valdžios įsteigta speciali mokslinė propagandinė institucija ryšiams su komunistinių kraštų mokslo ir kultūros žmonėmis plėtoti. Ypač energingai ji veikė TSRS imperijai griūnant ir sugriuvus. *Ostsee Akademie* leido žurnalą „Mare Balticum“. Čia susitikdavo mokslininkai, kultūros veikėjai, politikai, rengtos diskusijos, mokslinės konferencijos.

Svarbu iš užmaršties kelti ir propaguoti tarpukario Lietuvos filosofinę mintį. Mane sudomino mąstytojas, kuris, atvykęs profesoriauti į VDU, išmoko lietuviškai ir rašė tik šia kalba. Karsavino plunksnai priklauso penkiametė „Europos kultūros istorija“. Tokia išsami kultūros istorija nebuvo parašyta jokia kita kalba. Jį laikiau ir laikau vienu iš tarpukario Lietuvos mąstytojų. Apie Karsavino lietuvišką kūrybą ir kalėjime parašytą traktatą mintimis pasidalijau su kolegomis Maskvoje.

Reikėjo Karsaviną įtraukti į Lietuvos kultūros orbitą, juolab kad jis 1928–1940 m. profesoriavo VDU, o nuo 1940 metų iki suėmimo 1949 metais – Vilniaus universitete. Pasitariau su savo geru kurso draugu Nikalajumi Semionkinu, dirbusiu TSKP CK, besidominančiu rusų religine filosofija, ir paprašiau parašyti į „Problemas“ straipsnį apie Karsaviną. Parašė ir pasirašė visais savo titulais. Pas mus nuščiuvo. Jau nebe stalinizmo laikai, kai provincialai galėjo skųsti visus...

Po imperijos griūties Semionkinas pasakojo, kad jeigu šis straipsnis būtų parašytas rusiškai, skyriaus vedėjas, ištiktas šoko, pasikviestų jį ir pasiūlytų nedelsiant dingti⁴. Po imperijos griūties Semionkinas tapo Rusijos mokslų akademijos nariu. Pasak jo, šis „Problemos“ skelbtas straipsnis išverstas į rusų kalbą pravertė vėliau jam siekiant karjeros Rusijoje. Jis turėjo poveikio ir man, kai jau profesoriavau VDU. Už gebėjimą prikelti iš užmaršties Karsaviną susilaukiau dabartinių Rusijos filosofijos istorikų pripažinimo. Karsavinas laikomas žinomiausiu XX a. pirmos pusės rusų filosofu. Kai komunistinėje valstybėje pasirodė jo kalėjime rašyti rankraščiai, sulaukiau rusų filosofų dėmesio, kaip man tai pavyko. Rusų akademinė filosofinė spauda manęs paprašė papasakoti.

Žymus rusų disidentas Vladimiras Šafronovas, kalėjęs kartu su Svarinsku, Šimkūnu, Karsavinu, surado mane ir atsiuntė savo prisiminimus⁵. Manimi susidomėjo Rusijos mokslininkai, nes Lietuvoje pavyko lietuvių kalba paskelbti Levo Karsavino raštus anksčiau negu kitur imperijoje.

Pasitraukęs iš aktyvios politinės veiklos, bendrauju su rusų filosofijos istorikais, supažindinu su Karsavino darbais, parašytais lietuviškai, rašau apie jo ryšius su lietuvių kultūros veikėjais, apie lietuvių kultūrą. Bedirbdamas VDU tapau net pripažintu Rusijos filosofu⁶. Mąstau, jei L. Karsavinas gali būti mūsų ir rusų, kas čia blogo, jei jie ir mane pripažįsta. Juk neparašiau nė vienos eilutės, šlovinančios rusiškąjį imperializmą. 2005 metais, minint Maskvos universiteto 250 metų jubiliejų, buvau pakviestas padaryti pranešimą iškilmingame posėdyje. Mano pranešimas

⁴ *Философия России первой половины XX века.* Л. П. Карсавин. Москва: РОССПЭН, 2012, 432.

⁵ Шафронов В. Он всегда был русским... История места захоронения Л. П. Карсавина. *The Ergo Journal.* Русская философская культура, 2014 07 20.

⁶ Алексеев П. В. *Философы России XIX–XX столетий (биографии, идеи, труды).* МГУ им. М. В. Ломоносова. Москва: Академический проект, 2002, 216.

buvo vienas pagrindinių. Į programą jis įtrauktas pavadinimu „Savitarpio supratimas ir bendradarbiavimas“.

Po oficialių iškilnių kurso draugai suorganizavo susitikimą. Jame dalyvavo ir keli įtakingi šiuolaikinės Rusijos veikėjai. Taip atsinaujino ryšiai su Maskvos universitetu, kurie buvo nutrūkę XX a. paskutinį dešimtmetį. Deja, ne visi nori bičiuliauti. Esu sutikęs ir tokių, kurie mane vadina išdaviku, kuriam negalima net paduoti rankos.

1946 metais Stalino ideologas Andrejus Ždanovas išvaikė „keliaklupsčiaujančius“ prieš Vakarus, filosofus, buvo uždaryta dauguma filosofijos fakultetų (žymiausi filosofai neteko darbo arba buvo įkalinti). Nikita Chruščiovas bandė įvertinti šį veiksma, atgaivinti filosofijos fakultetus. 2016 metais Maskvos universitetas rengė konferenciją, skirtą prieš 70 metų įvykdytam veiksmui vertinti. Gavau pakvietimą dalyvauti. Kadangi dėl savo sveikatos būklės negalėjau vykti vienas, rengėjai atsiuntė oficialų pakvietimą mano žmonai. Deja, ji negavo vizos. Motyvai: ne ta forma parašytas pakvietimas. Pranešiau rengėjams. Tie atsiprašė už savo ambasados Lietuvoje elgesį, pažymėdami, kad kiti pagal analogiškus kvietimus vizas gavo. Supratau, kad, Rusijos ambasados nuomone, esu nepageidaujamas asmuo, nes kitaip negalėjo sutrukdyti man išvykti (kišenėje turėjau diplomatinę pasą, o jį turint, vizos nereikia). Žmona jokioje politinėje veikloje nedalyvavo.

Sąjūdžio metais buvo užmegzti kontaktai su Vokietijos, Prancūzijos, Didžiosios Britanijos, Kinijos kultūros veikėjais⁷. Dirbdamas VDU ypač plėtoju ryšius su Lenkijos mokslo įstaigomis. Kartais jie įgaudavo ir politinį atspalvį, nes kai kurie mano pažįstami Krokuvos ir Varšuvos universitetų mokslininkai tapo ryškiais Lenkijos atgimimo veikėjais.

Varšuvos intelektualai įsteigė Lietuvos mylėtojų draugiją, kuri Varšuvos universiteto profesorius Leono Brodowskio iniciatyva leido ketvirtinį žurnalą „Lithuania“ (lietuvių autorių straipsnius vertė profesorius žmona Danutė, vilnietė, puikiai mokėjusi lietuvių kalbą). Žurnale bendradarbiavo daug Lietuvos intelektualų. Jame išspausdinau keletą straipsnių apie lietuvių kultūrą, mūsų kultūros veikėjus ir apie tarpukario Lietuvos VDU profesorių Stasį Šalkauskį⁸.

Krokuvos universiteto profesorius Jaciekas Purchla pirmuose demokratiniuose Lenkijoje rinkimuose išrinktas Krokuvos miesto tarybos pirmininku. Padedamas Lenkijos premjero Tadeuszo Mazowieckio⁹, jis įsteigė Krokuvoje Tarptautinį kultūros centrą (*International Cultural Centre*). Tačiau po metų atsistatydinęs kurį laiką sėkmingai jam vadovavo. Centras lenkų ir anglų kalbomis leidžia knygas,

⁷ Apie konfidencialius pokalbius rašiau žr.: Asmeniniai kontaktai kelyje į Nepriklausomybę. *Gimtasai kraštas*, 2017, nr. 12, 41–47.

⁸ „Flozofia žicia“ Stasysa Šalkauskysa. *Lithuania*, 2000, nr. 1 (34), 32–43.

⁹ Apie jį rašiau minėtame straipsnyje.

metraščius, rengia mokslines konferencijas. Į centro domėjimosi orbitą patenka ir Lietuva. Kadangi savo pareiga laikiau kaip galima plačiau supažindinti pasaulio visuomenę su mūsų kultūra, istorija, geresnės dirvos, kaip dalyvauti centro renginiuose, nemačiau.

Parengiau straipsnį „Nuostatų kaita: lenkai mūsų priešai, lenkai mūsų draugai“. Susilaukiau neregėto susidomėjimo. Pirmą kartą išspausdintas 1998 metais lenkų ir anglų kalbomis, vėliau jis dar tris kartus buvo pakartotas kituose leidiniuose lenkų ir anglų kalbomis, bet svarbiausia – tai centro parengta reprezentacinė antologija¹⁰. Joje spausdintos žymiausių mūsų amžininkų kultūros, mokslo, politikos veikėjų įžvalgos (tarp jų Austrijos istoriko ir diplomato, mokslo ir mokslinių tyrimų 1986–1989 m. ministro Emilio Brixo, Austrijos vicekanclerio, švietimo ir kultūros 1989–1995 m. ministro Erchardo Buseko, Izraelio užsienio reikalų ministro, buvusio premjero, 1994 m. Nobelio Taikos premijos laureato Shimono Pereso, garsaus lenkų kino ir teatro režisieriaus Andrzejaus Wajdos).

Dirbdamas VDU parašiau ir išleidau 11 knygų, taip pat keletą jų sudariau. Jas suskirstyčiau į kelis tipus: monografijas – „Jokūbas Minkevičius“, „Kelias į 1918 metų Vasario 16-ąją“ (išversta į anglų kalbą) ir apžvalgas „Lietuvos kultūros istorijos metmenys“ (2001); „Socialinės ir politinės minties raida Lietuvoje“ (2005).

Prieš skaitant Lietuvos kultūros istorijos kursą, pirmiausia reikėjo jį parengti, nes neturėjome tokio veikalų, tyrinėtoms tik atskiros kultūros šakos. VDU leidykla skaitytų paskaitų pagrindu išleido „Lietuvos kultūros istorijos metmenis“ (2005). Toliau tyrinėčiau mūsų kultūros istoriją, pildžiau jau išleistus tekstus. Taip atsirado „Lietuvos kultūros istorija“. Paskutiniaisiais darbo metais įteikiau rankraštį leidyklai „Versus aureus“, bet ši bankrutavo. Vėliau apie rankraštį sužinojo Antanas Rybelis, kuris jį iš manęs gavo. Vėl „Idealistų būstinė“ apsiėmė finansuoti, o prof. Rūta Petrauskaitė parašė pratarbę.

Kai kurios mano knygos gimė spontaniškai. Sąjūdžio laikų bendražygis Aleksandras Ambrazevičius pasiūlė „Kauno dienoje“ dalytis prisiminimais apie Sąjūdžio istoriją. Rašiau. Susidarė nemažas pluoštas tarpusavyje susietų straipsnių. Juos išvydęs „Pradų“ redaktorius Antanas Rybelis pasiūlė, kiek patvarkius, išleisti atskira knyga. Taip atsirado „Sąjūdis: priešistorė ir istorija“ (1999). Panašiomis aplinkybėmis pasirodė ir „Istorija ir mes“ (1998). Tik šį kartą jos iniciatorius buvo pats „Pradų“ redaktorius. Kitas knygas rengiau savo iniciatyva. Taip pasirodė „Be dogmos: Lietuvos politikų vingrybės“ (2006); „Imperijai griūvant: žmonės, įvykiai, procesai“ (2006); „Užverstas puslapis“ (2009). Mano moksliniai straipsniai yra publikuoti kaip knygų skyriai ir išversti į anglų, lenkų, rusų, vokiečių, prancūzų,

¹⁰ Genzelis B. Changes in stereotypes: Poles Our Enemies, Poles Our Friends. In *From the World of Borders to the World Horizons*. Cracow: International Cultural Centre, 2001, 173–182.

latvių, estų, ukrainiečių kalbas, nemaža jų dalis – užsienyje leistų kolektyvinių monografijų skyriai.

Porą kartų Kinijos ryšių su užsienio šalimis komiteto kvietimu buvau išvykęs į Kiniją. Verta apie ją daugiau žinoti. Pas mus kuriami mitai. Esu tvirtai įsitikinęs, kad Kinija niekad nebuvo ir nebus ištikima Rusijos sąjungininkė. Tuo įsitikinau bendraudamas su Kinijos politikais ir kultūros veikėjais. Jie priminė nuoskaudas, kurias patyrė iš Rusijos imperialistų. Šalių santykiai nepagerėjo ir tada, kai jos abi tapo komunistinės.

Su kinais kalbėjome laisvai, ne protokolui. Labai įdomus buvo pokalbis su Šanchajaus vicemeru. Bešnekučiuojant išryškėjo, kad jis tuo pat metu, kaip ir aš, studijavo Maskvoje (mano kurse buvo net 14 kinų). Prisiminėme jaunystę, mokslo draugus. Pasirodo, turėjome bendrų draugų. Pasidžiaugėme. Aš pridūriau: „Mes turim bendrų pažįstamų ir iš XIX amžiaus...“ Pašnekovas suklušo: „Kas?“ Atsakiau: „Grafas Amurietis (Nikita Muravjovas)“. „O jis ką bendro turi su jumis?“ Atsakiau: „1858 metais įgijo patirtį kardamas jus, o po penkių metų įgytą patirtį pritaikė kardamas mūsų“.

Pokalbis pakrypo į Kinijos ir Rusijos istorinius santykius. Pašnekovas pripažino, kad XIX a. Rusija užgrobė nemažą Kinijos teritorijos dalį. Paklaustas, kaip žiūri į tai dabar, atsakė: „Ne, ne mes jokių neturime pretenzijų, pripažįstame sienų neliečiamumą.“ Pokalbis rutuliojosi. Paklaustas, ar dabar tenai gyvena kinų, atsakė teigiamai ir pridūrė: „Mūsų sienos kiauros, kinai vyksta į tuos kraštus, vieni veda, kiti perka žemę, bet esama ir senų gyventojų.“ „Kiek?“ Išgirdau: „Nežinau.“ Kiek patylėjęs pridūrė: „Tarp keturių ir penkių milijonų.“ „O jei jie sumanys ten kurti savo valstybę?“ – tęsiau pokalbį. „Tai jų reikalas, mes nepadėsime“, – išgirdau atsakymą. Bet vicemero akių blizgesys bylojo – kaip būtų gera... Ar kas susitaiko, kai pagrobiamos tavo žemės?

Kinai domėjosi mūsų istorija, kuri jiems beveik nebuvo žinoma. Manychiau, mano ir jų požiūris į Rusijos agresyvumą sutapo. Priešingu atveju nebūtų manęs net 4 kartus kvietę, apmokėdami visas mano kelionės išlaidas. Pirmą kartą nuvykau į Kiniją drauge su oficialia mūsų vyriausybine delegacija. Kinams imponavo, kad Seime mano iniciatyva buvo įkurta parlamentinė grupė ryšiams su Kinija.

Mane domino senovės Kinijos filosofija, jos sąsąuka su senovės Graikijos filosofais, Konfucijus ir Herodotas gyveno maždaug tuo pat metu – prieš du su puse tūkstantmečių. Abu filosofai skatino neužmiršti istorijos pamokų, saugoti istorinę atmintį. Žydai taip pat saugojo istorinę atmintį. Ir šitos tautos gyvuoja tūkstantmečius. Šias koncepcijas žinojau tarybiniais laikais ir jau tada jas dėščiau. Dabar tiesiogiai susipažinau su Konfucijaus sekėjais (Kinijoje Konfucijaus mokymas įgavo religinį atspalvį).

Kinijoje studijavo ir lietuvių. Antai VDU Humanitarinių mokslų fakulteto studentas Julius Vaitkevičius, apsigynęs bakalauro darbą, paklausė manęs žinodamas, kad palaikau ryšius su Kinija, ar būtų galimybė toliau tęsti studijas Kinijoje. Pasiteiravau Kinijos ambasadoriaus Lietuvoje ir šis prižadėjo visą aprūpinimą. Julius išvyko, ten vedė, parengė daktaratą iš senosios kinų filosofijos. Atvykęs į Vilnių Filosofijos institute jį apsigynė (buvau vienas iš oponentų), po to sugrįžo atgal į Kiniją. Ten dėsto, rodos, Naikino universitete.

Nesu politikas iš prigimties. Juo mane, kaip ir daugelį mano bendraminčių – Sąjūdžio pirmeivių, padarė. Nė vienas iš jų netapo politiku profesionalu, kaip ir milijonieriumi. Sugrįžo prie įprastinės savo veiklos. Sakoma, jie buvo išstumti iš politikos. Čia ne tas žodis – jie nesilaikė įsikibę postų. Šis bruožas būdingas kai kuriems vėliau išitraukusiems į Sąjūdį, dabar besistengiantiems pavaizduoti save Sąjūdžio kūrėjais. Apie tuos dalykus mažiau sugrįžęs prie įprastinės savo veiklos.

Filosofai analizuoja, apmąsto esamybę, kuria ateities vizijas, rašytojai, poetai savo matymo kampu užkrečia aplinką, istorikai, literatūros tyrinėtojai saugo istorinę atmintį, dėstytojai perduoda ją jaunimui. Visi jie formuoja Tautų Atmintį, viešąją nuomonę. Ypač svarbus rašytojų ir poetų, kompozitorių vaidmuo. Istorikų raštai žinomi nedideliame skaitytojų būriui. Išvesčiau analogiją tarp pastato projektuotojo ir jo vartotojo. Vienas dalykas būti valstybės atkūrėju gretose ir kitas – jos tvarkytoju. Maščiau ir apie kitus Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narius. Panašiai manė ir mano bičiuliai.

Iš to nekyla, kad mokslo, kultūros darbuotojai turi užsisklęsti. Pasitraukus iš aktyviosios politikos, liko kai kurios pareigos: iki 2004 metų buvau Lietuvos kultūrinių ryšių su užsienio šalimis draugijos prezidentas, nuo 1995 metų Lietuvos-Kinijos draugijos pirmininkas, 1998–2008 m. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narių klubo pirmininkas, dalyvavau Seimo komisijoje, teikiančioje jauniems mokslininkams laureatų premijas, Istorinės atminties išsaugojimo ir tyrimo komisijoje.

Visa ši veikla derėjo su profesoriaus pareigomis, net pasitarnavo mezgant ryšius su kitų šalių mokslininkais. Tik vienų pareigų teko triukšmingai atsisakyti – LSDP tarybos nario, net pasitraukti iš šios partijos. Kitaip pasielgti negalėjau. Partijos lyderiai išsižadėjo skelbtų vertybių. Postringauta: „Nesvarbu, kas žadama prieš rinkimus“.

Puikiai žinoma, kad valstybingumą galima prarasti ir vėl atgauti, bet nė viena tauta, pradusi istorinę atmintį, kultūrą, nebeprisikėlė. Nieko stebėtino, kai okupantai stengiasi ištrinti istorinę atmintį. Bet nesuvokiama, kai tai daro savi. Okupacijos sąlygomis rašytojai, poetai, kalbininkai, istorikai, filosofai atmintį ne tik gaivino, bet ir brandino. Šį procesą bandžiau analizuoti knygoje „Tautinės savimonės išlikimas ir brendimas Lietuvos okupacijos sąlygomis“ (2012). Nors ji pasirodė jau man

pasitraukus iš VDU, bet buvo parengta jame dirbant. Gavau malonią žinią iš savo buvusios studentės Linos Žilionytės, ištėkėjusios ir gyvenančios JAV, dirbančios Amerikos Kongreso bibliotekoje, kad ji užbaigė versti šią knygą, vasarą bus išleista ir platinama Kongreso bibliotekos kanalais.

Norisi palyginti savo darbą Vilniaus ir Vytauto Didžiojo universitetuose. Tai buvo skirtinga politinė situacija. Okupacijos sąlygomis Vilniaus universitete išdirbau 26 metus (1964–1990) ir dvejus (1990–1992) nepriklausomoje Lietuvoje, šie buvo be galo intensyvūs, nes reikėjo darbą Aukščiausioje Taryboje derinti su dėstymu.

Šie du periodai nulėmė ir mano mokslinę orientaciją. Jeigu mano abiejų disertacijų problematika buvo lituanistinė, tai krašto politinė ir kultūrinė padėtis tiesiog reikalautė reikalavo siekti supažindinti su pasauline filosofine ir socialine mintimi.

Okupacijos metais rašant apie XIX a. pradžios tautinį atgimimą Lietuvoje, mano žvilgsnis nukrypo į Čekoslovakiją. Juk mūsų abėcėlė – čekiškas variantas. Jucevičius ir kiti mūsų atgimimo šaukčiai bendravo su čekų žadintojais (*budzicieli*). Kadangi Vilniaus universitetas buvo pasirašęs Draugystės ir bendradarbiavimo sutartį su Prahos universitetu, tai padedamas Arnoldo Piročkino, kiek pramokęs čekiškai, išvažiavau į Prahą. Ten bendradarbiau su prof. Rodegastu Parolėku. Vėliau mūsų skaitytojui pateikdavau lituanistines naujienas iš Čekijos.

Prahoje pamačiau čekų kalba daugiatomę filosofijos istorijos antologiją. Krokuvėje – analogišką leidinių lenkų kalba. Tada manyje ir subrendo mintis bandyti išleisti filosofijos istorijos chrestomatiją. Tokio leidinio imperijoje dar nebūta. Tad, dirbant Vilniaus universitete, visos mano mintys sukosi, kaip lietuvių skaitytoją supažindinti su pasaulio filosofijos lobynais, tikraisiais, o ne iškraipytais. Šios mintys susilaukdavo plataus skaitytojo atgarsio. Net Maskvos filosofai stebėjosi: iš kur pas jus tiek skaitytojų (Kanto raštai išėjo tokių pat tiražu kaip ir rusų kalba Maskvoje). Dabar situacija kita – prieinama visa užsienietiška literatūra, yra kas ją tyrinėja ir verčia. Tuo tarpu mūsų kultūros tyrimas visų pirma mūsų pačių reikalas. Yra apie ką pamąstyti. Apie visų nueitą kelią.

Šių dienų jaunimui sunku suprasti praėjusius laikus. Kadangi esu dviejų epochų žmogus, tai galiu pasakyti – praėjusius laikus gali suprasti tik tas, kas tuomet gyveno. Šiandien net man kyla klausimas: ar galėjo taip būti, kad „Lietuvos Katalikų bažnyčios kronikos“ ar „Perspektyvų“ skaitymas yra nusikaltimas, o už jų platinimą įkalinama.

Gyvenimas slenka į pabaigą. Reikia apmąstyti nueitą kelią. Peržengęs 76-us tapau pensininku. Tačiau nežinau, kaip vertinti šį savo laikotarpį, nes nepajėgiu vien juo būti – nutraukti visus saitus su mokslinėmis institucijomis. Išvykose esu pristatomas kaip VDU profesorius. Išėjęs į pensiją dar vadovavau Vytauto Budvyčio bakalauro ir magistro darbams (dabar jis Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto doktorantas).

Gerokai iki Sąjūdžio bangos buvau sumanęs parašyti „Dėsningumai ir atsitiktinumai istorijoje“. Suplanavau. Atskiras dalis parašiau iki nepriklausomybės ir paskelbiau mokslinėje spaudoje. Prasidėjęs atgimimas nukreipė mane į politines aktualijas. Knygos užbaigimą atidėjau geresniems laikams. Dabar jie atėjo. Grįžtu prie knygos. Stebėdamas mūsų ir ne tik mūsų šiuolaikinių politikų elgesį gavau papildomos medžiagos tolesniems apmąstymams. Tai būtų filosofiniai apmąstymai apie istorinį vyksmą. Tik VDU galėjau visiškai atsiduoti savo profesinei veiklai.

LITERATŪRA

- Genzelis B. Asmeniniai kontaktai kelyje į Nepriklausomybę. *Gimtasai kraštas*, 2017, nr. 12.
- Genzelis B. Laisvės idėjoms nėra sienų. *Pergalė*, 1964, nr. 4.
- Genzelis B. Changes in stereotypes: Poles Our Enemies, Poles Our Friends. In *From the World of Borders to the World Horizons*. Cracow: International Cultural Centre, 2001, 173–182.
- Genzelis B. „Flozofia žicia“ Stasysa Šalkauskysa. *Lithuania*, 2000, nr. 1 (34), 32–43.
- Jurginis J., Lukšaitė I. *Lietuvos kultūros istorijos bruožai. Feodalizmo epocha. Iki aštuonioliktojo amžiaus*. Vilnius: Mokslo, 1981.
- Алексеев П. В. *Философы России XIX–XX столетий (биографии, идеи, труды)*. Москва: Академический проект, 2002.
- Философия России первой половины XX века. Л. П. Карсавин. Москва: РОССПЭН, 2012.
- Шафронов В. Он всегда был русским... История места захоронения Л. П. Карсавина. *The Ergo Journal*. Русская философская культура, 2014 07 20.

Bronius Genzelis

MY GOLDEN AGE AT VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY

SUMMARY. Bronius Genzelis reviews his life and in greater detail recalls some significant events connected in one way or another with Lithuanian culture and history. His narrative discloses that although it was his academic work that was most important to him, Genzelis actively turned to politics as soon as Lithuanian rebirth began and the Reform Movement (Sąjūdis) was formed. But later after the situation had changed he returned to academic life and on February 1, 1997, became a professor at Vytautas Magnus University.

KEYWORDS: philosophy, Lithuanian Reform Movement, Vytautas Magnus University, Lithuanian rebirth, Lithuanian cultural history, Levas Karsavinas.